

УДК 340.12+1:316.3

І. І. Коваленко, кандидат філософських наук, доцент

СУСПІЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ ПРАВОВОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ В ПОЛЬЩІ

Розглянуто досвід правового навчання та виховання в системі вищої освіти Польщі. Показано специфіку врахування суспільного інтересу в практичній діяльності майбутніх юристів, а також правовиховний потенціал діяльності юридичних клінік.

Ключові слова: *правове виховання, правова культура, мета правового виховання, методика правового виховання.*

Актуальність проблеми. Забезпечення гармонійного розвитку та соціальної активності особистості необхідно потребує динамічних реформаційних процесів в українській освітянській системі. Невід'ємною складовою діяльності у цій галузі є правове виховання, мета якого – формування правової культури молодшої людини, забезпечення розвитку цілісної особистості, здатної усвідомлювати свої права та переконливо відстоювати їх.

Необхідність вирішення таких освітянських завдань зумовлює пошук нових підходів до організації правовиховної роботи зі студентами. Ефективність правовиховної діяльності залежить не тільки від використання традиційних методик, а й від доцільного відбору та впровадження кращого зарубіжного досвіду. Отже, вивчення специфіки та особливостей європейської системи громадянського, правового та соціального виховання (на прикладі вищої юридичної освіти Польщі) дозволить певною мірою оптимізувати методичний потенціал правового виховання української молоді.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Правове виховання стало центром уваги вітчизняної філософської, юридичної та педагогічної науки приблизно у другій половині ХХ ст. Й сьогодні правове навчання розглядається як одна з найважливіших форм правового виховання [1–7]. Однак додаткової уваги потребує вивчення методик правового виховання в системі освіти східноєвропейських держав перехідного типу. Відтак, **метою** статті є показ деяких особливостей врахування суспільного інтересу в польській системі підготовки юристів.

Виклад основного матеріалу. Дивно, що вираз «суспільний інтерес», або «соціальна відповідальність» й досі розглядається в Польщі з певною часткою недовіри чи сумніву. Це передусім пов'язано з наслідками політичного режиму, який був до 1989 р. та використовував подібні фрази надто часто і, як правило, у власних цілях. Тим не менш значення зазначеного словосполучення повільно змінюється, принаймні в галузі права, юридичної освіти та правового виховання. Їх сучасні версії містять такі компоненти, як професійна

етика, участь у суспільній дискусії з важливих питань, соціальна відповідальність, прозорість професійної діяльності, обмін досвідом, правова реклама, безкоштовна юридична допомога благодійним, громадським та іншим некомерційним організаціям, а також приватним особам, не здатним сплачувати за юридичні послуги.

Хоча суспільний інтерес і не можна назвати звичним елементом польської юридичної освіти, а також подальшого навчання і виховання, а отже, всієї професійної діяльності юристів або правової системи, за останні двадцять років, що вважаються перехідним періодом, відбулися деякі схвальні зрушення у безпрецедентних масштабах.

Так, зокрема, до навчальної програми юридичних навчальних закладів внесено курс викладання професійної етики, яка за деякими винятками є принципово новою дисципліною і викладається як факультативний предмет, розрахований на один семестр. Студенти також можуть обирати, на якому саме курсі вивчати професійну етику. Цю дисципліну викладають фахівці у галузі філософії, які працюють і на інших факультетах, або юристи з філософською спеціалізацією [8].

Методику викладання юридичної етики сконцентровано перш за все на ознайомленні студентів з теоретичними засадами вчення про мораль, а саме принципами та правилами, що розглядаються як основа побудови аргументації в етичному дискурсі. Менший наголос робиться на практичних проблемах та аналізі професійних правил поведінки з урахуванням особливостей конкретних юридичних професій.

Юридична етика також викладається під час підготовки до праці в органах самоврядування і є в такому разі обов'язковою дисципліною. Існує також загальний портал юридичних професій, в кожній з яких є свій Кодекс поведінки, який зобов'язує і стажистів, і професіоналів поводитися відповідно до прийнятих етичних норм. Чимало в справі викладання та популяризації юридичної етики робиться за допомогою фахівців під час лекцій, конференцій, семінарських занять, що організують завдяки співпраці юридичних факультетів, органів самоврядування та координаторів програм з правового виховання в Польщі.

Першу юридичну клініку в Польщі було створено у жовтні 1997 р. на юридичному факультеті Ягеллонського університету. Цю ініціативу було підтримано Фондом Форда, а згодом Посольством США та іншими установами. У 1998 р. клінічні курси було введено до програми навчання у Варшавському університеті. Того ж року Європейська асоціація студентів-юристів спільно з Польським національним конгресом юристів, а також Національним конгресом деканів юридичних факультетів організувала конференцію «Реформа юридичної освіти. Ідея розвитку юридичних клінік», яка стала першим поштовхом для швидкого розвитку програми [9].

Юридичні клініки стали одним з найважливіших практичних аспектів правового навчання та виховання в Польщі. Головною особливістю функціонування юридичної клініки є сполучення юридичної освіти з діяльністю, спрямованою на надання допомоги бідним верствам населення. Тут студенти проходять етап початкового навчання. Вони розподілені на різні групи відповідно до специфіки юридичної допомоги і спостерігають за працею одного з факультетських викладачів. Згодом студенти під наглядом викладача долучаються до ведення справ, які передбачають надання письмової допомоги громадянам. Також щотижня проводяться семінари, мета яких – поглиблене обговорення питань, пов'язаних з кваліфікованою юридичною допомогою. Також передбачаються зустрічі з соціологами, психологами, терапевтами та фахівцями в різноманітних галузях клінічної діяльності. Майбутні клієнти проходять процедуру, яка має гарантувати, що вони самі не надаватимуть регулярних юридичних консультацій. Починаючи з 2002 р., клініки об'єдналися в Юридичний фонд клінік, який піклується про фінансову сторону їхньої діяльності, формулює найближчі цілі, стандартизує діяльність, сприяє співробітництву як польських, так і міжнародних клінік, організовує конференції, семінари, презентації, видання, а також збирає та обробляє статистичні дані.

Згідно з останніми даними сьогодні в Польщі налічується 25 клінік у 15 містах, що означає наявність принаймні однієї клініки в кожному державному вищому навчальному закладі, що має юридичний факультет, а також у декількох приватних навчальних закладах. П'ятнадцять з них повністю відповідають установленим стандартам. Клініки були визнані необхідною складовою програми вищої освіти для спеціалістів і відповідно дозволяють студентам отримати більшу кількість балів відповідно до системи ECTS. За лише один навчальний рік у клініках працювали 1661 студент та 216 членів професорсько-викладацького складу. Кожен викладач здійснював керівництво групою студентів у кількості 8 осіб; кожний студент брав участь у вирішенні 7 справ. Загалом було розглянуто 11 075 випадків звернення громадян, 25 % відсотків з яких припадають на цивільні справи. Інший напрям діяльності юристів-консультантів склали: кримінальні справи (2190), родинні питання (1434), працевлаштування та безробіття (1132), спадщина (1010), орендні відносини та інші спори, пов'язані з нерухомістю (838). З точки зору тривалості 42 % випадків розглядалися до двох тижнів (приблизно два візити до клініки), 40,4 % розглядалися до двох місяців (декілька візитів до клініки), 12,8 % – до одного року, а розгляд 4,8 % справ зайняв більше року [9, 10]. Необхідно також зазначити зростання ініціативи студентів і вирішення у зв'язку з цим ще більшої кількості справ.

Юридичні клініки в Польщі викликали величезний інтерес через декілька причин. По-перше, це пов'язано з тим фактом, що польські навчальні заклади мають широкий спектр можливостей щодо вільної організації процесу

навчання. Тому впровадження нової дисципліни не викликало труднощів з формального боку, особливо після того, як представники інституту влади переконалися в необхідності такої інновації. По-друге, крім знань, які студенти здобувають в аудиторіях, не менш ефективним є набуття практичного досвіду, що уможлиблює саме клініка.

Крім того, така ініціатива активно підтримується Фондом юридичних клінік, який є ефективним координуючим органом. Завдяки його діяльності відбулися значні зрушення у ставленні до юридичної професії поза академічним середовищем. Так, зокрема, вдалося здолати недовіру і вороже ставлення до якості юридичної допомоги, що надається клініками. Це у свою чергу сприяє гармонійному співробітництву всіх фахівців, долучених до розв'язання проблем громадян, які звернулися за консультацією. Однією з найближчих цілей є обмін багаторічним досвідом роботи, впровадження новітніх засобів передавання знань, а також навчання інструкторів.

Польща була третьою країною в світі (після США та ПАР), яка долучилася до програми Street Law initiative. Ця програма виникла у 1972 р., коли декілька студентів Правового центру Джорджтаунського університету (США) розробили експериментальну програму з навчання учнів середніх шкіл практичним аспектам права та законодавства. Цей курс, а також створену організацію вони назвали Street Law, що українською буквально перекладається як вуличне право. Насправді це поняття є набагато ширшим. У різних країнах курси, розроблені на основі Street Law, мають різні назви: Живе право, Право на кожен день, Повсякденне право тощо. Street Law – це право, з яким кожна людина стикається щоденно в процесі своєї звичайної життєдіяльності.

Сутність даної програми полягає у тому, що студенти діляться правовими знаннями під час занять у школах, пенітенціарних закладах з використанням інтерактивних методів. Польську версію програми започатковано 1995 р. у Варшаві, а згодом вона поширилася в інших містах [12]. Як і у випадку з клініками, Street Law розроблено, аби забезпечити ефективний результат. Школярі та ув'язнені набувають знань про головні правові інститути, які потім використовують у своєму повсякденному житті. Інформація, що її передають студенти, має бути гарно організованою, поміркованою і передаватися в простій та легкій для розуміння формі. Це потребує глибокого знання багатьох аспектів права і наявності навичок соціального спілкування. У такий спосіб студенти отримують і додаткову можливість підготуватися до майбутнього читання лекцій, а також до проведення зустрічей з клієнтами і виступів в судових засіданнях.

За останні декілька років випускники шкіл виявляють великий інтерес до юридичної спеціальності. Незважаючи на зміни на ринку праці і появу нових видів зайнятості, юристи, як і раніше, користуються повагою в суспільстві та

вважаються людьми з гарною освітою. Юридична професія залишається вельми затребуваною. Це у свою чергу є певним викликом для відповідних освітніх закладів, адже вони мають не тільки задовольнити попит у професійно підготовлених юристах, а й забезпечити високу якість знань. Доступ до Європейського Союзу, перспектива стати частиною Співдружності внутрішніх структур, розгалуженого міжнародного обміну студентами спонукають польські вищі навчальні заклади до ретельної модернізації. Її результати поки ще не є задовільними для польського суспільства.

Академічне правове середовище чинить опір змінам головним чином тому, що ні воно, ні саме суспільство не бачать у них нагальної необхідності. Усталені організаційні структури та застарілі методи навчання задовольняються традиційним вивченням гуманістичних тем, не додаючи додаткових зусиль для оновлення курсів на юридичних факультетах та задовольняючись загальною популярністю професії юриста. Відтак, немає реальної конкуренції між вищими навчальними закладами (ВНЗ), а отже, й прагнення підвищити стандарти навчання.

Проте картина не виглядає зовсім песимістично. Вищі навчальні заклади мають тверде теоретичне підґрунтя, на якому можна достатньо легко та ефективно побудувати майбутній корисний практичний досвід. Діапазон курсів численний та різноманітний, що дозволяє додати до програми лекції представників місцевої влади. Крім міжнародного обміну з провідними юридичними ВНЗ, а також успішних клінічних випробовувань, навчальних судових процесів, перемовин, семінарів, юридичних програм, іноді необхідно використовувати й інтерактивні лекції та заняття. Це частково пояснюється тим, що у 90-ті роки ХХ ст. почало свою професійну діяльність нове покоління вчителів, багато з яких навчалися за кордоном та змогли отримати різні джерела фінансування для своїх ідей.

На жаль, як констатують фахівці, не завжди є ефективним і діалог між органами самоврядування та державою. Спори між ними спричиняють у підсумку нездорову ситуацію, коли по закінченні ВНЗ студенти не впевнені у своєму майбутньому працевлаштуванні. Практично відсутня взаємодія між науковцями та професійними тренерами, що призводить до розриву зв'язків між змістом та формами навчання.

Ураховуючи, що польська система правового навчання та виховання хоча й не є вільною від недоліків, тим не менш суспільство налаштоване вжити рішучих заходів з поліпшення ситуації. Органи самоврядування, радники і адвокати вже звернули увагу на гостру необхідність перемін та пропонують різноманітні плани реформ. Так, за останнє десятиріччя спостерігається значне зростання інтересу до суспільних ініціатив у галузі юридичної освіти, що виявляється вельми вигідним як для студентів і стажистів, так і для різних програм надання соціальної допомоги. Студенти набувають нового типу знань,

який не може повною мірою бути забезпеченим аудиторним навчанням. Під відповідним наглядом студенти здатні замінити собою державу у виконанні її соціальних зобов'язань. Натомість вони набувають унікального досвіду роботи, широкої практики праці у команді тощо, вчаться чуттєвості та сприйнятливості щодо людей та їхніх проблем, стаючи через це більш свідомими громадянами. Останнє є надзвичайно важливим, адже Польща й досі продовжує залишатися країною з перехідною економікою, що потребує високого рівня суспільної свідомості та діяльності.

Висновки. У польській системі юридичної освіти та виховання у теперішній час відбуваються важливі зміни, які у свою чергу містять потенціал для більш глибоких реформ. Ця система потребує ретельного і поміркованого плану розвитку та низки головних завдань, які мають бути досягнуті в найближчій перспективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Почтарь Т. М. Правовое воспитание в педагогических вузах: вопросы методологии и методики : дис. ... канд. юрид. наук / Т. М. Почтарь. – М., 2000. – 207 с.
2. Крыгина И. А. Правовая культура, правовое воспитание и управление правосознательным процессом в современном российском обществе : дис. ... канд. юрид. наук / И. А. Крыгина. – Ростов н/Д, 1999. – 189 с.
3. Федик Є. І. Формування правової культури студентів-юристів: теоретичні та прикладні аспекти (на матеріалах діяльності навч. закладів з підготовки молодших спеціалістів) : дис. ... канд. юрид. наук / Є. І. Федик. – Львів, 1996. – 206 с.
4. Кравченко А. И. Социология : общий курс : учеб. пособие для студ. вузов / А. И. Кравченко. – М. : ПЕР СЭ, 2000. – 638 с.
5. Татаринцева Е. В. Правовое воспитание. Методология и методика / Е. В. Татаринцева. – М. : Высш. шк., 1990. – 174 с.
6. Маркова Г. Д. Научные основы и организация правового воспитания молодежи / Г. Д. Маркова. – К. : Наук. думка, 1985. – 170 с.
7. Бондарев А. С. Правовая антикультура в правовом пространстве общества / А. С. Бондарев. – Пермь : Изд-во Пермск. ун-та, 2006. – 192 с.
8. Edukacja Prawnicza, M. Jurzyk: Czy potrzebna jest etyka prawnicza? http://www.edukacjaprawnicza.pl/index.php?mod=m_artykuly&cid=61&id=86, 06.08.2010.
9. Wortal etyki i zawodyw prawniczych, <http://www.etykaprawnicza.pl/>, 06.08.2010.
10. Studenckie Poradnie Prawne: Podsumowanie dziaialnoъci za rok akademicki 2008/2009; Uniwersyteckie Poradnie Prawne w Polsce, Raporty, <http://www.fupp.org.pl/index.php?id=raporty>, 20.09.2010.
11. Edukacja Prawnicza, Marcin ĩukowski: Street Law,
12. http://www.edukacjaprawnicza.pl/index.php?mod=m_aktualnosci&cid=1&id=76, 06.08.2010.
13. Edukacja Prawnicza, Anna Drozd, Filip Kmiciewicz: O „Street Law” i potrzebie nauczania prawa w szkoiach ъrednich, http://www.edukacjaprawnicza.pl/index.php?mod=m_artykuly&cid=139&id=1018, 06.08.2010.

ОБЩЕСТВЕННЫЙ ИНТЕРЕС КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СИСТЕМЫ ПРАВОВОГО ОБУЧЕНИЯ И ВОСПИТАНИЯ В ПОЛЬШЕ

Коваленко И. И.

Рассмотрен опыт правового образования и воспитания в системе высшего образования Польши. Показаны специфика учета общественного интереса в практической деятельности будущих юристов, а также потенциал правового воспитания в деятельности юридических клиник.

Ключевые слова: правовое воспитание, правовая культура, цель правового воспитания, методика правового воспитания.

THE PUBLIC INTEREST AS PART OF THE SYSTEM OF LEGAL EDUCATION AND TRAINING IN POLAND

Kovalenko I. I.

In this article examines the experience of legal education and training in the system of higher education of Poland. Shows the specificity of accounting of public interest in the practical activity of future lawyers, as well as the potential legal education in the activities of legal clinics.

Keywords: juridical education, juridical culture, goal of the juridical education, methodics of juridical education.

УДК 340.12

Ю. В. Мелякова, кандидат філософських наук

ПРАВОТВОРЧИСТЬ У ПРЕЦЕДЕНТНОМУ І КОНТИНЕНТАЛЬНОМУ ПРАВІ: ГЕРМЕНЕВТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Проаналізовано особливості судової правотворчості у двох системах права. Розглянуто сутність прецеденту як джерела права, межі «судового розсуду» і «суддівського активізму» в суддівській правотворчій практиці. Філософськи осмислено роль судді в процесі правотворення, а також місце його постаті у судовій герменевтиці, яка розглядається як методологія здійснення правосуддя та один із засобів досягнення справедливості.

Ключові слова: судовий прецедент, континентальне право, правотворчість, тлумачення, принцип судового вирішення, суддівський активізм, судовий розсуд, правовий дискурс.